

„VILDE JOOTRAHA”: VÕIMUVÕITLUS RESSURSSIDE PÄRAST VÕI IDEOLOOGILINE KONFLIKT? SOTSIAALNE REAALSUS MEEDIA TEKSTIDES

Kristel Rattus

„Vilde jootrahana” on ajalukku läinud 1913. aastal Eesti kirjandusringkondades puhkenud skandaal, mille tekitas igal aastal originaalset ilukirjandust auhinnanud Eesti Kirjanduse Seltsi (EKS) otsus jätta auhinnast ilma Eduard Vilde näidend „Tabamata ime”. Tegemist oli sündmusega, mille järelkajad ajakirjanduses kestsid veel aastaid.

Nagu märgib ajaloolane Toivo Ü. Raun, osutab ilukirjandus sage-li olulistele sotsiaalsetele teemadele ja annab kasulikke viiteid materjali organiseerimiseks (Raun 1980: 25). Jootrahaskandaali retseptiooni peamised teemad olid „Tabamata ime” kriitika, mis keskendus haritlase kujutamise küsimuste ümber, ning Eesti kirjanduselu sõltumatu keskpunkti probleematika. Toimunud diskussioon osutab ka ideoloogilisele¹ piirile Eesti haritlasgruppide vahel ja demonstreerib nende võimuvõitlust. Käesolevas artiklis tegelengi skandaali selle aspektiga ning vaatlen, kuidas põimused kunstiliste argumentidega olemasolevad sotsiokultuurilised normid ja võimsuhted ning kuidas neid meedia vahendusel esitati, kujundati ja põlistati. Käsitan jootrahaskandaali ühe näite või juhtumina² 20. sajandis.

¹ Lähtusin multidistsiplinaarse kultuuriuuriija Teun A. van Dijki ideoloogia definitioonist, mille kohaselt võib ideoloogiatega mõista mingi grupi liikmete poolt ühiselt jagatud ja grupi tegevust organiseerivate või legitimeerivate abstraktsete ideede ja väärtuste süsteemi. Ideoloogiatega sotsiaalne funktsioon on defineerida grupi sotsiaalset identiteeti ja huvisid. (Van Dijk 1998: 3, 314).

² Juhtumianalüüsis käsitletakse üht sündmust või näidet konkreetse manifestatsiooni laiahaardelisema kultuurilise mustri kohta, mille sees võib sarnaste juhtumite arv olla väga suur ja mida valitud juhtum eriti kujukalt iseloomustab. Sel moel paradigma elustatakse – spetsiifiline tegelik sündmus ja üldistus muudavad teineteise vastastikku mõistetavateks. (Geertz 1965: 153 jj, tsit Moore 1997: 241).

di alguse Eesti professionaalse kultuuri sfääri iseloomustanud üldisemate protsesside kohta.

Suur osa jootrahaskandaalist toimus leheveergudel, mis oli 20. sajandi alguse erinevate haritlasgruppide jaoks oluline suhtluskanal.³ Kirjandusloolastest on jootrahaskandaali kokku võtnud Eduard Laugaste (1937), kes püüdis leida vastust kaasaegseid kõige rohkem huvitanud küsimusele – kas EKSi tegevus oli sõltumatu või mitte. Lisaks ajakirjanduses ilmunud teadetele ja artiklitele olen skandaali uurimise allikana kasutanud ka kaasaegsete kirju ja hilisemaid ajakirjanduses avaldatud teemakohaseid kirjutisi.

Sündmuste käik

1907. aastal loodud Eesti Kirjanduse Seltsi eesmärk oli põhikirja kohaselt „kirjanduse, teaduse ja kunsti edendamine, kodumaa ja rahva igakülgne tundmaõppimine ja neil põldudel tehtud vilja rahvale kättesaadavaks tegemine” (Laugaste 1937: 417). Tegelikult keskendus EKSi põhihuvi ilukirjandusele. Üks vahend Eesti kirjanduse edendamisel aastatel 1908–1913 oli rahaliste auhindade andmine aasta jooksul ilmunud originaalsetele ilukirjanduslikele töödele. (Palm 1932: 309 jj; Laugaste 1937: 417 jj). Mõõndusteta tunnustuseväärtusele tööle määrati auhind. Teosele, mis hindajate arvates tervikuna „ei suutnud rahuldada”, kuid mille mõni külg – stiil, kompositsioon, aines vms – väärilis esiletõstmist, määrati ergutusauhind, toetusraha või erakordne tasu. Kvaliteedierinevus ilmnes siinjuures preemia nimetuses, mitte rahalises suuruses. (Laugaste 1937: 419).

1912. aastal kuulusid EKSi auhinnakomisjoni žüriisse kirjanik Aino Kallas, arst ja ajakirjanik Juhan Luiga ning ajakirjanik Karl August Hindrey (*Eesti Kirjanduse Seltsi aastaraamat V*. 1913: 46). Kaalumisele võeti Eduard Vilde draama „Tabamata ime”, August

³ Meediat aktiivselt tarvivas ühiskonnas vahendatakse ja konstrueeritakse kultuuri suures osas just meedia enda vahendusel. Ajakirjandus ei edasta üksnes infot ja ajaviidet, vaid ka reprodutseerib kultuurilisi norme ja väärtusi ning peegeldab ühiskonna enesemõistmist, mida kujundavad sotsiaalsed erinevused ja hierarhiad. Ühest küljest mõjutavad need meediat, kuid teisalt meedia ka loob ja taastoodab neid. Sellest perspektiivist vaadatuna on ka meedia kasutamine rituaalse ühiskonna loomine, sümboolse korra kinnitamine, milles osalevad erinevad sotsiaalsed jõud ja traditsioonid. (Bechdolf 2001: 251 jj).

Kitzbergi draama „Libahunt”, Oskar Lutsu jutustus „Kevade” ja Mait Metsanurga romaan „Orjad”.

11. veebruaril 1913 avaldas *Päevaleht* teate selle kohta, et Kitzbergi „Libahundi” kõrval on EKS määranud auhinna ka Vilde „Tabamata imele”. Päev hiljem kuulutas *Postimees*, et auhinna on saanud hoopis Vilde novellikogu „Jutustused”. Ning lõpuks teatas EKSi kuukiri *Eesti Kirjandus* ametlikult Vildele toetusraha määramisest „silmanähtava edenemise” eest, mis ilmnevat eeskätt „kompositsiooni ja stilistilise külje hoolsamas väljatöötamises ja keele rikkamises arendamises” (*Eesti Kirjanduse Seltsi aastaraamat* V. 1913: 77). Formaalne põhjus „Jutustuste” kõrvalejätmiseks oli, et raamat oli ilmunud alles aastal 1913.⁴ „Tabamata ime” auhinnast ilmajäämist ei põhjendatud esialgu millegagi.

Vilde versioon

Emigratsioonis elanud Vilde reageeris 1913. aasta alguses ajakirjanduses ilmunud teadetele auhindamisotsuse kohta EKSi-le adresseeritud kirjaga, milles väljendas oma solvumist, teatas kavatsusest toetusrahast loobuda ja palus oma rikutud õigused jälle jalule seada. Vilde on seda põhjendanud: „Kui „Päeval.” sõnum õige on, et E. Kirjanduse Selts minu 1913. a. ilmunud „Jutustustele” auhinna on määranud, kuna ta 1912. aasta toote „Tabamata ime” sootuks tähele panemata jättis, siis on mul nõu seda auhinda tagasi lükata, ja nimelt kui katset, ühte minu tööd, mille ainet ei sallita, teisega ära nokitseda, kuna mõlemate raamatute kirjandusline väärtus nii laia vahetegemist kuidagi ei õigusta” (Vilde kiri Virgole 18. (31.) I 1913). Ühtlasi avaldas Vilde protesti ka trükis pealkirja all *Avalik kiri Eesti Kirjanduse Seltsile*, esitades loost oma versiooni koos talle kättesaadavate dokumentidega (Vilde 1913).

Avalikus kirjas... kirjutas Vilde järgmist: „Eesti Kirjanduse Seltsi auhinnakomisjonis oli aasta algul muude ilukirjanduslike teoste seas hindamisel ka minu 1912. aastal ilmunud draama „Tabamata

⁴ Tegelikult oli asi veelgi segasem: kogumik „Jutustused” sisaldas eri aastatel kirjutatud novelle, millest mõned olid juba varem mujal avaldatud. „Jutustuste” kaanele oli väljaandmisaastaks märgitud 1913, kuid trükipoognatel seisis 1912. Kõik need asjaolud andsid põhjust vaidlemiseks.

Fotod 1–2. Noor Eduard Vilde ja Eesti Kirjanduse Seltsi esimees Villem Reiman. Fotod teadmata ja Parikas. ERM Fk 493: 13 ja 899: 176.

ime”. Minu töö otsustati auhinnast ilma jätta. Imelikul kombel ei olnud asi aga sellega mitte lõpetatud. Ei, vaid komisjon tundis vastuseismata tungi minule siiski auhinda mõista. [...] Millest see kirklik andmise-õhin? – küsin veel kord. Kas ehk taheti minu emigrandipõlve kibedust kõliseva heateoga pisut suhkurdada?” (Vilde 1913: 3 jj). Seda võidi tõepoolest pidada küllalt mõistetavaks põhjenduseks (vt ka Hindrey 1940: 184). Ei saadud ju kord juba väljahõigatud auhinda häbi tundmata vaesuses virelevalt emigrandilt ära võtta. Kuid Vilde EKSi kaastunnet ei uskunud: „Aga see kibedus kestab juba kaheksandat aastat, ilma et E. K. S. juhatuses kellegi meel härdaks oleks läinud. [...] Viie aasta eest, 1908, sai minu kirjanikukutse 25 aastat vanaks; see oli üleüldiselt teada, aga E. K. S. ülemus ei arvanud tarvilikuks seda platooniliseltki meelde tuletada, ammuks siis aineliselt. Ja nüüd korraga säärane pealetikkuv heldus!” (Vilde 1913: 4).

Vilde oletas: „Ainus õige vastus küsimuse peale, miks „Jutustus-tele” enneaegselt kõrge auhind määrati, võib siis see olla: Otsus minu „Tabamata imet” auhinnast ilma jätta t õ u k a s õ i g u s e l e ja õ i g l u s e l e v a s t u p e a d . Minu näidend ei ole mitte töö, mida võidi nende toodete kõrval, milledele auhinnad anti, sootuks tähele panemata jätta. [...] Aga maha matta t a h e t i teda, tema seltskonnakriitiline laad ei meeldinud hindajatele ja nende selja taga seisvale rühmale. [...] Ja nõnda pisteti siis „Jutustustele” aupärg pähe, et autori vastu „erapooletust” üles näidata ja avalikku südametunnistust rahustada: eks läinud raha ja au sellelesamale mehele!” (Samas: 4 jj).

Siis aga vaikiti maha ka „Jutustused” ja anti Vildele „senini tundmatu „toetusraha” nimeta tööde eest armulikult pihku” (samas: 7). Toetusraha määramist, samas kui teistele on sealsamas antud auhind, peab Vilde enese alandamiseks. Ja seda, et ta on vaene, asjaloluks, mille abil arvati teda kergemini alandada võivat. (Samas: 13).

Vilde jätkas süüdistustega EKSi esimehe Villem Reimani vastu, põhjendades neid Aaviku käest saadud kirjaga: „Joh. Aavik kirjutab mulle Tartust, et V. Reiman kui seltsi esimees „Jutustustele” määratud auhinna vastu protesti tõstnud ning ameti mahapanemisega ähvardanud, kui see sünnib! Sellest endise otsuse ümbermuutmise. Nagu näete, hirvitab ka siin korruptsioon välja” (Vilde kiri Virgole 25. XI (8. XII) 1912). Ta tegi etteheiteid ka auhinnakomisjonile ning seadis kahtluse alla terve EKSi erapooletuse: „Oletades, et Eesti Kirjanduse Selts seda tõesti tahab olla, millena ta avalikkuse ees tänini on püüdnud esineda – nimelt Eesti kirjandusliku elu üldine keskpunkt, mille ees kõik meie vaimlised töäjõud, nende ilmavaatest ja esteetilisest püüetest hoolimata, ü h e õ i g u s l i k u d peavad olema – tõstan mina kui eesti kirjanik seega E. K. S. üldise liikmetekogu ees protesti seltsi auhinnakomisjoni ja eestseisuse vastu, kes seda ü h e õ i g u s l i k k u s e p õ h i m õ t e t minu kohta on rikkunud ja kelle teguviisi järgi Eesti Kirjanduse Seltsi muuks ei või pida da kui ü h e p o l i i t i l i s e r ü h m a kirjanduslikuks komisjoniks,⁵ kellel mitte meie kirjandusekunsti vaba edene-

⁵ Vilde peab silmas nn *Postimehe* ringkonda ehk ajalehe *Postimees* ja selle liidri Jaan Tõnissoni ümber koondunud peamiselt Tartu haritlastest koosnenud mõttekaaslaste seltskonda.

mine südame peal ei seisa, vaid üksnes oma eripüüete vägivaldne läbiviimine.” Niimoodi antud kirjandusauhinnad olevat ainult mee-
lehearahad poliitilise ustavuse eest (Vilde 1913: 15 jj), st rahad, mis
kirjaniku seni vabad käed tegelikult kinni seovad. Vilde ise pidas
auhinnast ilmajäämise peapõhjuseks oma sotsialistlikku ilmavaadet,
mis EKSi suunaga ja eriti Reimani, keda ta nimetas EKSi „vaimuli-
kuks presidendiks” (samas: 13), tõekspidamistega vastuolus oli.⁶

„Tabamata ime” vastuvõtt

Tagantjärele kõrgelt hinnatud „Tabamata imet” pidasid silma-
paistvaks ka paljud kaasaegsed. Nädal aega pärast näidendi trükist
ilmumist teatas *Päevalehe* ajakirjanik Eduard Virgo: „Tükki peetak-
se heaks. Isegi Dr. Luiga, kellega tunaieila õhtu Estonias kokku sain
ja kes enne üks umbusklikkude seast oli, ütles: „Ma olen „T. imet”
lugenud – see tükk on hea! Kes ütles, et see tükk halb on?” Ja hakkas
Teie stiili „ütlemata head väljatöötust”, Teie „osavust, millega mee-
leolu olete sünnitanud” jne. kiitma. Hubel (Mait Metsanurk) kes
enne korrektuurpoognaid lugedes osalt vast autorikadeduse pärast
õige teravaid tähendusi tegi, on kõige selle mõjul saba jalge vahele
tõmmanud ja peab tüki kohta tuleval nädalal [arusaamatu] Kirj. ha-
ruseltsi kõneõhtul vististe „heatahtlise” referadi. Jne. jne. Ühe sõna-
ga – töö on läbi lõõnud ja tema tulevik kindel” (Virgo kiri Vildele 1.
(14.) XI 1912). Samuti leidis EKSi kirjatoimetaja Anton Jürgen-
stein: „See ei ole küll igatahes väga hea draama, aga ta on intelligent-
likult kirjutatud, problem on hästi võetud, aga nõrgalt otsustatud.
Ülepea on see töö enam kui ühelt poolt meie oludes huvitav.” (Jür-
gensteini kiri Reimanile 12. XI 1912).

Leidus ka laitevaid arvamusi, näiteks Hubeli või Tartu ajakirjani-
ku Ernst Petersoni oma, kes nimetas näidendit „imemata tabaks” (vt
Virgo kiri Vildele 14. XI 1912). Nii või teisiti oli tegemist ohtralt
vastukaja pälvinud tööga. Teema uudsus ja käsitusviis äratasid tähe-

⁶ Vilde oli töötanud sotsialistliku kallakuga ajalehes *Uudised*. Linde on kirjeldanud Reimani suhtumist sotsialismi ja Vilde loomingusse: „Meil on ju koguni „Eesti Kir-
janduse Seltsi” Tartus auu pärast olemas. Aga selle tüüriil on õpetaja Villem Rei-
man, kes pääle seda, kui Teie „Uudiste” toimetuse liikmeks astusite kõik Teie tööd,
ka teie esimesed, Kolga-Jaani raamatukogust välja heitis.” (Linde kiri Vildele
27. VI 1908).

lepanu ka väljaspool kirjandust harrastavat kitsast ringkonda. Draama üle peeti avalikke ettekandeid Tallinnas, Tartus, Narvas, Pärnus ja mujalgi ning tavaliselt suurele kuulajaskonnale, nagu 1913. aasta *Tallinna Teatajas* avaldatud sõnumite järgi võib otsustada. Eestimaa Rahvahariduse Seltsi kirjanduse haruselsti⁷ koosolekute aruannetest nähtub, et aasta suurim kuulajaskond – 393 inimest – oli kõnekoosolekul, kus Hubel käsitles „Tabamata imet” (*Päevaleht* nr 28, 2. II 1913).

Eesti Kirjanduse Seltsi versioon

EKSi hindamiskomisjon otsustas „Tabamata ime” auhinnata jätta, kuna ei pidanud teost kunstiliselt küllalt kõrgetasemeliseks. Tollase väidetavalt koduses õhkkonnas toimunud hindamise kohta kahjuks protokollid pole (Hindrey 1940: 184), pole ka muid märkmeid, mis võiksid heita valgust motiividele, millest auhindamise hetkel juhinduti. On vaid hulk tagantjärele antud selgitusi.

Ajakirjanduses tekkinud segaduse tagamaid seletas Jürgenstein Kolga-Jaanis elanud Reimanile järgmiselt: „Terve asi tuli sellest, et Dr. Luiga veidi indiskret oli ja ootamata viisil „Päevalehes” teate auhindamise kohta avaldas. (Kui journalist ei võinud ka mina siis enam oodata, vaid teatasin ka komisjoni otsusest, et mitte üsna ajast maha jääda. See teade sai aga veel enne lehte, kui Teie protest tuli [...]. Teie kiri lõi kui välk sisse.” (Jürgensteini kiri Reimanile 16. II 1913). Samas kirjas arvas ta, et „Teie olete säääl maaüksilduses [...] konsekventidele jõudnud, mis sellepoolest õiged ei ole, et neil see alus puudub, mis Teie neil arvate olevat”. Jürgensteini arvates võinuks Vildet siiski tunnustada: „Vilde kui kirjanikule üleüldse ei ole auhind palju, sest tema „Mahtra sõda” ei ole keegi järele teinud.” Ka Luiga kinnitas kirjas vennale, et EKSi auhinnakomisjon soovis Vildet tõesti „Jutustuste” puhul kiita (Juhan Luiga kiri Adalbert Luigale 16. IX 1913).

⁷ Eestimaa Rahvahariduse Selts tegutses Tallinnas aastatel 1906–1917. Selts pidas ülal eestikeelseid koole, lasteaedu ja raamatukogusid, korraldas loenguid ja kursusi ning avaldas populaarteaduslikku ja õppekirjandust. Seltsil oli ka 17 haruselsti, üks neist tegeles kirjandusega.

Fotod 3–4. Eesti Kirjanduse Seltsi laekahoidja August Kitzberg koos naisega ja Eesti Kirjanduse Seltsi kirjatoimetaja Anton Jürgenstein. Fotod teadmata ja Parikas. ERM Fk 601: 13 ja 899: 53.

Kuid „Jutustuste”-kogus leidis novell „Kuival”, mille EKS oli selle esmakordse ilmumise ajal 1909. aastal Noor-Eesti III albumis pornograafiliseks tunnistanud (Jürgenstein 1909: 485), ja seda auhindama polnud Reiman nõus. Reiman ise põhjendas oma vastuseisu isiklike kõlbeliste arusaamadega. Ei saavat ta ju seda, mida ta eraisikuna ja pastorina laidab, EKSi esimehena auhinnavääriliseks kuulutada (Reimani kirja mustand Laamanile 20. IX 1913). Küllap ei soovinud Reiman minna vastuollu ka usuringkondadega, kellega tal oli töösuhe ega samu kõlbelisi vaateid jagavate rahvamassidega, kelle silmis ta pidi kirikuõpetajana prestiiži säilitama. Noorestlase Bernhard Linde sõnul olevat Kitzberg talle nelja silma all öelnud: „Aga mis ütleksivad Saksa õpetajad, kui õp. W. R. „Kuival” auhinna naga honoreerimist oma nimega sanktsioneerib?” (Linde kiri Vildele 26. I 1914). Seepärast kavatses Reiman „Jutustustele” auhinna andmise korral EKSi esimehe ametist loobuda, mida pidas oma sõnul asja loomulikuks lahenduseks.

Juba varem avaldatud novellist „Kuival” 1913. aasta ajakirjanduses enam pikemalt ei kirjutatud. Ilmumise järel olid seda teinud nii *Postimehe* kirjandusarvustaja Jürgenstein kui ka nooreestlased Friedebert Tuglas ja Johannes Aavik, kes taunisid Vilde viisi kujutada seksuaalsust. Ka Vilde „Jutustuste” kirjastaja, vasakpoolsete vaa-detega Juhan Lilienbach tõmbas novelli „Kuival” käsikirjast paar „rõvedamat” rida maha (Laugaste 1937: 434). Kuigi Hugo Raudsepp 1929. aastal meenutas, et „Metsanurga sugupõlvega meil algab üldse eerose ärkamine nii elus kui kirjanduses” (Raudsepp, EKLA f 92 m 41: 1: 41), olid kodumaa literaadid novelli seksuaalset alatoonni üksmeelselt liiga räigeks pidanud (vt Jürgenstein 1909: 485; Tuglas 1909: 151 jj; Aavik *Postimehes* 2. (15.) II 1913; Laugaste 1937: 434).

Auhinnast saab toetusraha

Postimehe ringkonnas autoriteetse Reimani tagasiastumist püüdis EKS iga hinna eest vältida. Jürgenstein keelitas teda ametisse jääma: „... praegusel silmapilgul mitte liht tagasiastumine, vaid enam vähem Eesti Kirjanduse Seltsi mahamatmine [...] Ütelge ise, kes juhataks praegu E. K. Seltsi; peale Teie, vähegi rahuloldavalt? Kas Kallas... Või Tõnisson... Või Kõpp... Või Jõgever... Ma ei taha nendele auväärt inimestele kuidagi liiga teha, aga mis neil ei ole, seda ei ole [...] Poolehoidmine meie seltsi ja iseäranis Teie vastu on igatahes kasvamas. Miks tahate siis tagasi astuda?” Ning väitis: „Hindrey ja pr. Kallas on valmis otsust nii motiverima, et Vilde mitte ainult nende juttude eest auhinda ei saa, vaid oma tänavuaastaste avalduste puhul kui kirjanik ülepea. Sellega oleks Teie soov täidetud ja igasugune põhjus Teil tagasiastumiseks kadunud.” (Jürgensteini kiri Reimanile 16. II 1913).

Reimani tööjõu suurt väärtust kinnitasid talle teisedki EKSi liikmed (Kõpu kiri Reimanile 9. ja 17. I 1914), Kõpp nimetas Reimani koguni EKSi enesestmõistetavaks esimeheks. Ilmselt püüti Reimani tagasiastumist vältida ka sellepärast, et tegu oli sõbraga, keda ei tahtetud solvata.

Kui Vilde esindas vaid iseennast, siis EKS pidi mitmete inimeste vahel kompromissi leidma. Tunt, et Vilde väärib auhinda, kuid ei osatud või tahtetud seda sel moel sõnastada. Hindrey resümeeeris aas-

taid hiljem: „,Tabamata ime” ja „Jutustuste” eest auhinda siis määrata ei saanud. Vilde aga oli tõepoolest juba hakanud kirjutama kunstiliste sihtidega, oli emigrant, elutingimused halvad – seda pidi Eesti Kirjanduse Selts võtma arvesse. Järelikult pidi temale midagi määratama, sel või teisel viisil.“ (Hindrey 1940: 184). Kuid kõlbelistel, ehk ka poliitilistel põhjustel ei saanud Vildet tunnustada. Seepärast otsustati teda tunnustada kunstiliste sihtide ja keelelise edenemise eest.

EKSi legitiimsus kirjanduselu sõltumatu keskpunktina

Jootrahaskandaal tekitas laias laastus kaks vaidlevat osapoolt, kes kinnitasid mõlemad oma sõltumatust ja eitasid enda mõjutada laskmist.⁸ Kuigi üksikisikute arvamused seda täielikult ei toeta, võtsid avalikult esitatud hinnangutes noored Tallinna haritlased Vildet pooldava ja *Postimehe* ringkond mahategeva positsiooni. Esimesi ärritas, et „Tabamata ime” auhinnast ilma jäi, teisi aga, et Reimanit ilmaasjata süüdistati. Vilde poolel seisjad rõhutasid tema iseseisvust ja sõltumatust. Tallinna literaat Artur Adson on meenutanud, et toetusraha tagasilükkamist Vilde poolt tõlgitseti suurejoonelise käitumisena (Adson 1949: 13). Grupp Eestimaa Rahvahariduse Seltsis tegutsenud (aja)kirjanikke avaldas *Tallinna Teatajas* pöördumise, milles palus nimetada konkreetseid Vilde töid, mida EKS oma toetusrahaga premeeris.⁹ (*Tallinna Teataja* nr 206, 10. (23.) IX 1913: 2). Osa – nt nooreestlased ja Hugo Raudsepp – otsustas EKSi tegemisi boikoteerida, keeldudes näiteks osalemast järgnevate auhinnakomisjonide töös. (Vt Raudsepa kiri EKSiile 22. IX 1913; Eesti Kirjanduse Seltsi kiri Reimanile 24. IX 1913).

Vilde vastased leidsid, et Vilde on oma loomingust liiga kõrgel arvamusel. Luiga tõlgendas toimuvat „pöörase jandina”: „Päevale-

⁸ Vilde avalikkusse paisatud süüdistuste üle diskuteerisid ühelt poolt Juhan Luiga ja Jaan Tõnisson *Postimehes*, teisalt Eduard Laamann *Tallinna Teatajas* ning Hugo Raudsepp ja Eduard Virgo *Päevalehes*.

⁹ 10. septembril 1913 *Tallinna Teatajas* avaldatud pöördumisele olid alla kirjutanud Hugo Raudsepp, Eduard Hubel, Jakob Mändmets, Eduard Virgo, Tõnis Sander, Karl Rumor, Marta Reichenbach ja Ernst Peterson.

Foto 5. *Postimehe* toimetus Tartus Rüütli tänaval. Foto Johannes Pääsuke 1913. ERM Fk 349: 136.

hes kirjutasin ma pöörase jandi vastu, mis E. K. S. auhinna toimekonna vastu käima pandud. Ei tea, kui palju ta kasu toob, iga tahes arvasin tarvilikuks oma seisukohta välja ütelda” (Luiga kiri Reimani 16. IX 1913). „Ühe kirjaniku hellitatud enesetunne,” kirjutati loost *Postimehes* (nr 199, 30. VIII (12. IX) 1913, lk 1). *Postimehe* ringkond väitis EKSi auhinnaotsuse ja selle põhjendamise ning kaitsmise ajakirjanduses olevat koostöö ja üksmeelse tegutsemise väljenduse ning nimetas EKSi autuses, arguses ja enese juhtfiguuri arvamusest mõjutada laskmises, *Postimeest* aga võimuihas ning topeltmoraalis süüdistanud Tallinna ajakirjanikke tegujuuetuteks ja loomevõimetuteks, kes püüdvat ennast lihtsalt vähese vaevaga upitada. (Vt *Postimees* nr 199, 1913: 1; nr 203, 4. (17.) IX 1913: 1 jj; nr 206, 7. (20.) IX 1913: 1). *Postimees* kujutas ennast üldise korra

eest seisjana: „Kui see mõtteline arenemine selles sihis veel edasi kestab, siis kuuleme üleaedse õuest küll varsti hädaldust, et see lausa „vägivald” on, kui „Postimees” ei luba meie seltsa ega nende tegelasi edaspidi avalikult maha söimata” (*Postimees* nr 206, 1913: 1).

Silma torkab *Postimehe* ringkonna üleolev suhtumine Tallinna haritlastesse. *Päevalehe* ajakirjanik Raudsepp on ette heitnud: „... kui osa kirjandusele lähedal seisvaid isikuid avaliku küsimusega toimekonna poole pööravad ja temale ta kohusid kõige viisakamal kombel püüavad meelde tuletada, ei ole toimekonnal nende vastu kulturainimese kombeid, vaid lastakse küsijatele „Postimehe” kirjastis midagi meelega haavavat ütelda.” (Raudsepa kiri EKSi eestseisusele 22. IX 1913). Luiga andis artiklis „Au mõiste ja au paiste” (*Postimees* nr 210, 12. (25.) IX 1913: 1; nr 211, 1913: 1) ning kirja-des selgesti mõista, et tema arvates polegi Tallinnas haritud inimesi.

Eriti selgelt ilmnes *Postimehe* ringkonna üleolev suhtumine Tõnissoni ja temaga kõige aktiivsemalt diskuteerinud *Tallinna Teataja* ajakirjaniku Laamani vahelise „ajalehesõja” lõppfaasis, kui teineteisele juba inetusi ütleva hakati, Tõnisson ähvardas vastasele lapsevitsu anda ja andis mõista, et too pole ikka täismees. „Kuid Tallinna noorsand olgu ettevaatlik: harjutagu ta oma algupäraliku „europaserituse” kalduvusi omal pool, koduses ümbruses; niipea kui ta oma kulturaaabitsa tarkust meie pool tuleb katsuma, saab ta juba enne sülitamist – m õ d a k õ r v u !¹⁰” (*Postimees* nr 206, 1913).

Kõige rohkem näiski Vilde pooldajaid häirivat asjaolu, et EKS võttis endale liidri rolli, hoolimata sellest, mida arvasid teised kirjandusega seotud ringkonnad. EKS ei esindanud tervet haritlaskonda ning grupp, kellega sel kritiseerijate hinnangul arvestada tulnuks, pidanuks olema palju suurem. EKS oli suhteliselt kitsapõhjaline, seotud *Postimehe* ja eduerakondlike poliitiliste vaadetega¹¹ – mida Tõnisson mitmel pool rõhutas ja loomulikuks pidas (Aru 1998: 23 jj) – ning Eesti Üliõpilaste Seltsiga. Kui oma aktiivsuse tippaega-

¹⁰ Viimase väljendi juurde on märkuseks lisatud: „Muidugi mitte kämblaga, kui tema ise käsitsi ei tule.”

¹¹ Tõnissoni 1905. aastal asutatud Eesti Rahvameelse Eduerakonna eesmärgiks oli rahva esindamine n-õ seinast seinä, mistõttu hõlmas see nii rahvuslikku kui ka reformimeelset suundumust.

del 19. sajandil lõpuaastatel ja nn Tartu renessansi¹³ perioodil võis *Postimehe* ringkond ehk ollagi Eesti intelligentsi jaoks esindav, siis eestikeelse haritlaskonna kasvades oli *Postimehe* suuna kõrvale tekkinud teistsuguse tausta ja huvidega grupe.¹⁴ Toonast *Postimehe* ringkonda iseloomustasid ka üsna suur keskendatus ja üksikute isikute (eriti Tõnissoni, aga ka ta lähemate mõttekaaslaste) kaalukus. Kaastöölised *Postimehe* toimetusest nimetasid Tõnissoni *Chef*iks, väljastpoolt tituleeriti teda näiteks „Suur Vesiiriks” (Lintropi kiri Tuglasele 25. V 1913). Tallinnast *Postimehesse* tööle asunud Tõnis Sander kirjutas: „Ma ei tea, kas Teile lehte käib, siis te teaksite, et siin Vanemuise eestseisus (endine) kukutati – Tõnissoni tormijooksul, ma pidin neid tormikoosolekuid refererima – Tõnisson tegi referatide kallal palju parandusi” (Sanderi kiri Raudsepale 10. III 1914).

Tõnisson ilmselt ei eksinud, kui nimetas toimuvat kärarikkaks endale tähelepanu tõmbamise katseks (*Postimees* nr 199, 1913: 1; nr 206, 1913: 1). On ka iseloomulik, et ta riputas oma kritiseerijatele külge *Postimehe* suuna peamise rivaali Noor-Eestiga seostatava „europaserituse” sildi. Jootrahaskandaal võimaldas väljendada rahulolematust *Postimehe* suunaga ja kõigutada selle autoriteeti ning seda tehti. „Ja kellele me seletame? „Meie Aast.”¹⁵ ja „T. Teataja”¹⁶ meestele. Nende lõugu ei topita ka kümne sülla hagudega kinni,” nentis Jürgenstein. (Jürgensteini kiri Reimanile 12. IX 1913). Samasugune pilt nagu Vilde jootrahaskandaali retseptisioonis, avaneb aja-

¹³ Tartu renessansiks nimetatakse Eesti rahvusliku ajaloo ajajärku 1890. aastate keskpaigast 1905. aasta revolutsioonini, eristades seda nii eelnenud ärkamisajast kui ka hilisematest perioodidest. Võrreldes ärkamisajaga, oli Tartu renessanss nii geograafiliselt kui ka vaimselt suurema ulatusega, samuti olid tugevamad seda kandvad majanduslikud jõud. Hilisematest perioodidest eristasid Tartu renessanssi eelkõige selle suur idealism ja nn kõlbeline rahvuslus, mis ei tunnistanud sotsiaalseid ega majanduslikke kihistumisi ega ka erinevaid poliitilisi maailmavaadetes. (Aru 1999).

¹⁴ Neist tähelepanuväärsem oli Tartu õpilasingidest välja kasvanud ja peamiselt Helsingi Ülikoolis hariduse omandanud noortest literaatidest koosnenud Noor-Eesti rühmitus, rääkimata mitmetest mitteformaalsetest seltskondadest, mis koondusid ajalehtede või ka isikute ümber.

¹⁵ Aastatel 1911–1915 Tartus ilmunud ajaleht *Meie Aastasada*.

¹⁶ Tallinnas välja antud ajaleht *Tallinna Teataja*.

lehti sirvides ka teiste dialoogide puhul. Mistahes „teist“ käsitleti kui potentsiaalset rivaali, keda on kindlasti vaja võita. Ühest küljest võibki skandaali tõlgendada diskussioonina alles ebajärjekindlate reeglite üle ning tunnistusena tegeliku autoriteedi ja keskme puudumisest. Samuti võib toimunud vaadelda kui võitlust sümboolse kapitali¹⁷ ning sotsiaalse positsiooni pärast, mille käigus katsuti olukorda endale soodsaks kujundada.

Skandaal kahjustas EKSi renomeed märkimisväärselt nii kirjan-
dusringkondade kui laiema avalikkuse silmis ning kahandas ka ta
enesekindlust (vt nt EKSi uue esimehe Kõpu kiri Jürgensteinile
11. II 1914). EKSi segased seletused näisid osutavat varjamisele ega
äratanud usaldust. Vilde populaarsus eesti lugejaskonna seas tagas
talle samuti moraalse võidu: „Sest kuigi Oksad, Huubelid, Prantsud,
Linded, Ruumorid ja t. tõendavad, et Teist suurt asja kirjanikku ei
ole, ometi võivad mulle Reevitsad, Pihlakad, Virgod, Mänsud tun-
nistajaks tulla, et Teie meie kõige luetavam kirjanik olete,“ kirjutas
Vildele ta kirjastaja Lilienbach (Lilienbachi kiri Vildele 17. III 1913,
tsit Laugaste 1937: 507). Suur osa kirjandusega seotud ringkonda-
dest jäi (või väitis end jäävat) siiski arvamusele, et tegemist oli kild-
kondlike huvide maksmapanemisega. Novellikogu „Jutustused“ sai
auhinna järgmisel, 1913. aastal.

Õige haritlane, õige kultuur

Ühiskonnas saab püsivalt võimu omada vaid see grupp, kelle või-
mulolek on legitiimne. Hierarhia loomise püüe ei tähenda niivõrd
otsest survet, kuivõrd strateegiat saavutamaks normatiivset-eetilist
juhtpositsiooni ja oma grupi väärtuste aktsepteerimist paratamatute
ja enesestmõistetavatena ka teiste gruppide poolt (Löfgren 1999:
26 jj). Oma grupiväärtuste normistamise taotlus ilmneb ka „Taba-
mata imega“ seoses ajakirjanduses toimunud dialoogis haritlase
„õigete“ kujutamisiiside üle. „Tabamata ime“ peategelane oli

¹⁷ Prantsuse sotsioloogi Pierre Bourdieu sõnul võib sümboolne kapital olla mistahes
omadus (füüsiline, majanduslik, kultuuriline või sotsiaalne), kui sotsiaalsed agen-
did, kelle tajukategooriad võimaldavad seda ära tunda, omistavad sellele väärtuse.
Sotsiaalsed suhted võivad olla sarnane sümboolne kapital. (Bourdieu 2003: 132,
141 jj).

Foto 6. Jootrahaskandaali ainetel valminud komöödia „Pisuhänd” etendus „Estonias” 1914. aastal. Foto J. & P. Parikas. ERM Fk 715: 285.

Euroopas läbikukkunud Eesti kunstnik.¹⁸ Näidendi kohta kirjutatud arvustuste ja kõnekoosolekutel räägitud keskseks teemaks kujuneski küsimus kunstniku kujutamisest ja Eesti professionaalkultuuri üleüldise potentsiaali problemaatika. Professionaalse kultuuri mahajäämus oli tunnetatud ja omaks võetud asjaolu ning vajadus selle taset tõsta üldaktsepteeritud nõudmine. Eesti haritlaskond oli juba aastaid oodanud geeniust, kes Eesti nn Euroopa kultuurrahvaste tasemele viiks ja rahvusliku professionaalkultuuri hädaohust päästaks.¹⁹

¹⁸ Näidendi tegevus toimub ühes suuremas Eesti linnas, mille haritud eliiti iseloomustavad vähene kultuurialane küpsus ja piiramatud pretensioonid. Tegevus keerleb välismaalt naasnud läbikukkunud pianisti Leo Saalepi ümber, kellest kohalik intelligents – osalt hoolsalt kohandatud muusikaarvustuse tõttu – aga vaimustuses on.

¹⁹ Mihkel Kampmaale saadetud kirja kohaselt tahtnudki Vilde seda suundumust kujutades „seltskonnale ütelda: vaadake, niisugused teie olete – ja sellepärast see teile ei meeldi” (*Eesti Kirjanduse Seltsi aastaraamat* VI. 1914: 6). Tõenäoliselt võidi seda näidendist välja lugeda ka ilma Vilde viiteta. Virgo kirjutab: „„Tabamata ime” on kahtlemata esimene Eesti modern näidend, mida väljamaa paremate näite-
lavatoodetega kõrvuti võib seada. Peale selle puudutab ta küsimust, mis meil just praegu valusalt päevakorral ja süntetiserib kogu meie praeguse intelligentlik-

EKS-i 6. detsembril 1912 Tallinnas peetud kirjanduskoosolekul ilu- ja näitekirjanduse ülevaate teinud Tallinna vandeadvokaadi Ferdinand Karlsoni väitel näitas Vilde, et „Eesti kultur, kui seda üleüldse nii ütelda võib, ei ole veel nii kaugel, et ta suurt kunstnikku võimaldaks – väide, mida kudagi mitte aksiomiks ei või pidada” (Karlson 1913: 119). Jürgenstein pidas „Tabamata ime” peapuuduseks, et kuigi kirjanik, „nagu pikk sissejuhatus ja lõpp näitab, Eesti kunstniku probleemi tahab käsitada, aga hingelisse draamasse kaldub, millel E e s t i kunstiprobleemiga mingit tegemist ei ole” (*Eesti Kirjanduse Seltsi aastaraamat* VI. 1914: 6). Leiti, et Vilde pole kujutanud seltskonda, vaid iseennast (samas). Juhan Luiga pani tööle pahaks positiivsete tegelaste puudumist (*Päevaleht* nr 5, 7. (20.) I 1913, lk 1). *Postimehe* andmetel peeti Tartus „Tabamata imele” pühendatud kirjandusõhtu, „kus üleüldises kokkuvõttes otsusele jõuti, et Vilde oma draamas seda imet ei ole tabanud, mida ta tabada on tahtnud” (*Postimees* nr 57, 11. (24.) III 1913: 3).

Laaman leidis „Tabamata ime” arvustustega seoses, et Eesti arvustajad võtvat oma hindamisel aluseks palju kõrvalist, näiteks kõlbluse, samas kui kirjandusarvustus peaks tuginema eeskätt kunstilistele kriteeriumitele (*Eesti Kirjanduse Seltsi aastaraamat* V. 1913: 74). Ka Raudsepp ei pidanud Vilde kangelase nõrkust sugugi näidendi puuduseks ning leidis, et kirjandusteose kangelased ei peaigi tingimata positiivsed olema. Raudsepa sõnul oli „Tabamata ime” kunstnikudraama selles mõttes, et Vilde kunstniku ja publikumi vahetorkorda kujutavat. (*Eesti Kirjanduse Seltsi aastaraamat* VI. 1914: 6).

Ajalehevaidluste kaudu väljendati ka ideoloogilisi arusaamu eesti haritlase „õigete” omaduste üle. Ideaalsel kujul pidanuks see ole-

kodanlise seltskonna õhkkonda väga tabavalt.” (Virgo kiri Vildele 23. VIII 1912). Ka läbikukkunud kunstnik oli viiuldaja Eduard Sõrmuse näol olemas: „Martna tegi „proleterlise kunstniku” Sõrmuse „Õiguses” osalt võltsitud reklaama-kritikate najal ilmakuulsaks. Berlinis ja Zürichis kukkus mees, kes suurusehullustust põeb, haledasti läbi, kuna ta Skandinaaviasse 2000 krooni võlga maha jättis! Kui ta mõistust pähe ei võta ja enne väljaastumist ei õpi, siis on ta kadunud inimene. Õppimine ei ole aga meie geniuste asi.” (Vilde kiri Lindele 23. (10.) VIII 1908). Aavik kommenteeris Sõrmuse Eestis antud kontserti: „... kolmanda järgu Leo Saalep. [...] ja siis veel ei antud Vildele esimest auhinda teosest, kus see traagiline nähtus nii hästi on tabatud.” (Aaviku kiri Hubelile 8. II 1914).

ma kõrge moraaliga isik, kelles keskenduvad terve ühiskonna püüdlused ja kes teistele õiget suunda näitab.²⁰ Samaaegselt otsiti kaasaegses meedias vastuseid küsimusele, miks tegelikud haritlased ideaalile ei vasta. Artiklis „Mispärast ei tõuse meil suuri kirjanikke?” kirjutas Jürgenstein: „Keel on tähtjas, haridus on tähtjas, olud tulevad omajagu arvesse, kuid pääasi, miks meil suurt kirjanikku pole tõusnud, et meil kirjaniku andega meeste seas suuri iseloomusid pole olnud. Mis kõneldakse „suurtsugusemast” kirjandusest, kui suurtsuguse hingega kirjanikka ei ole.” (*Postimees* nr 93, 25. IV (8. V) 1913: 1). *Postimehe* liider Tõnisson väitis: „... kuna üleüldist korratunnet ja kõikide kohta maksvale korrale alla andmist ei tunta meil mitte, siis ongi tulemuseks rahva kogu-hinge tundeline vaesus ja vaimline kehvus.” Just sellega põhjendas Tõnisson ka, miks kaasaegsest kirjandusest „külm vaenulikkus vahib vastu”. „Kes saaks küll E. Wilde „Tabamata ime”, Hella Wuolijoe „Talu lapsi”, Mait Metsanurga „Orje”, M. Sillaotsa „Anna Holmi” ja teisi sisemise soojuse ja hingelise huvitusega lugeda, kuna sääli meie elustiili põlgliku osavõtmatusena targutatakse, ilma et kirjanikud oleksid end rahva koguhinge kuumuse kiirte all soojendanud ja meile ülekeevast armastusest oma hingelisest küllusest elulist tõtt välja valanud.” (*Postimees* nr 215, 1913: 3). Jürgenstein leidis, et kunstnik on oma positsiooni ja seega ka rahvuskultuuri taseme eest vastutav: „Mitte ainult, et nad suured sündinud ei ole – see ei ole oma süü, – vaid et nad oma sisemise ilma kallal tõsiselt tööd ei ole teinud” (*Postimees* nr 93, 1913: 1).

Kunstniku omaduste defineerimise kaudu määratleti-piiritleti omaenese identiteeti Eesti haritlasena. Osa eelistas valgustavat, rahvale lähedast haritlast. Tõnisson kinnitas: „Et meil tõsiseid kirja-

²⁰ Nt iseloomustas Raudsepp juba 1912. aastal *Päevalehes* haritlast persoonina, „kelles tema ümbruse kulturapüüded peatust ja peegeldust, rahva aimdused ja ihad juhatust ja selgitust leiavad. [...] Haritlaskond on rahva pea, mille abil seltskond mõtleb” (*Päevaleht* nr 124, 2. (15.) VI 1912: 1). Tartu ajakirjanik Karl August Hindrey määratles suure kunstniku (ka kirjaniku, teadlase, mõttetarga) kui kõrgemate väärtuste looja: „Inimesesugu jaguneb kahte sorti. Ühel ja suuremal osal nimelt on ülesandeks pääasjalikult tõugu alal hoida, teisel ja väiksemal osal on ülesandeks väärtusi luua, mis seda tõugu kõrgemale laseks areneda.” (*Postimees* nr 195, 26. VIII (8. IX) 1913: 2). Eesti haritlase-kontseptsiooni elitaarsele iseloomule on osutanud ka Jaanus Arukaevu (1994).

nikka võiks tõusta, peab meie rahva koguhing ühiskondlikes arenemises rikkana ja süvenema, loov isik aga peab sisemisse osasaa- misse rahvahinge liikumistega tungima, et eneses siis kõike rõõmu ja kurbtust, valu ja muret, aga ka lootust ja usku elusse ja tulevikku, mis rahva hinges keeb ja mõõnab, selgitatud kujul armastusetules avaldada” (*Postimees* nr 215, 1913: 3).

Teine osa rõhutas loovharitlaste individualismi. „Meie inimesed saavad kirjanikkudeks neist pettumustest, mis ühiskond ja nende püüded neile valmistasid. Meie madal kultura äritab neid arvustustele, ülekohus ja silmakirjaline olek paljastustele, ühiskonna moral kõlblisele vihale. Meie inimesed vihastavad endid kirjanikkudeks. [...] Patriotide isamaa-orjus [...] ühelt poolt, isiku alla surumine hul- kade kasuks pahemalt poolt, kapitalismuse tõus seltskonnas, avaliku arvamise surmav kontroll sundida isikut ühiskonna vastu ja opposit- sionilise ilukirjanduse loomisele,“ kirjutas Raudsepp. (*Päevaleht* nr 109, 15. (28.) V 1913: 1).

Moraalsete kategooriate rohkust ja kõlbeliste omaduste rõhuta- mist haritlaste kohta antud üldistavates kirjeldustes võib seostada kujutlusega haritlasest kui rahvuslikku eliiti kuulujast. Ideaalne har- ritlane oli see, kes – olgu siis rahvajahi või üksiklasena kõrgemaid väärtusi luues – tõstis Eesti professionaalse kultuuri teiste kultuur- rahvaste tasemele.

Ent kui kultuuriline mahajäämus oli nii üldiselt tunnetatud ja omaksvõetud asjaolu, miks ei lubatud seda siis Vildel öelda? Kuju- tas ju Vilde asja, millega kõik justkui nõus olid. Jaan Undusk on märkinud, et kirjandus on ideoloogiline tekstiloome valdkond, mil- lega kõige muu seas mudeldatakse oletatava adressaadi teadvust (Undusk 2000: 119). „Tabamata ime” peategelane Leo Saalep erines institutsionaliseeritud²¹ haritlase-kontseptsioonist mõneski olulises punktis. Temast ei saanud eeskuju võtta: „Tema [Saalep] ei võitle ju

²¹ Kasutan mõistet „institutsioon“ tähenduses, mille on määratlenud Berger – insti- tutsioon on sotsiaalse korra fundamentaalse tähtsusega osis, habitualiseeritud (mustriks muutunud/muudetud) tegevus või käitumine, mida tegutsejad sellisena tunnetavad ja mis struktureerib inimkogemuse mustriteks ka kognitiivsel tasemel. Institutsioonid nii reguleerivad kui ka kontrollivad inimekäitumist. Keele kaudu ta- gatakse ja põlistatakse nende legitiimsus – institutsioon muudetakse traditsiooniks. (Wuthnow *et al.* 1991: 40 jj).

meie väiklaste oludega, meie madala kulturalise tasapinnaga, meie arusaamatusega, vaid oma väikese ande ja naistega. Ja klaverimängijat, seda kõige vähem loovat kunstnikku meie kunstiproblemi otsustajaks valida tähendab juba iseenesest oma aluslausete tõendamisest enam vähem lahti ütleda. [...] See naiste mõju on terves tükis nii suur, et ta kõik ära rikub. [...] Niisugune naiste kaudu täieste lõdvendatud kangelane ei ole ühegi Eesti kunsti probleemi otsustaja.” (Jürgenstein 1913: 38 jj). Nagu osutas Karlson, ei mõistvat publik tüki kaudu kirjaniku seisukohta oma tegelase kohta – olevat too tõesti lugupeetav kunstnik või kurnatud sonija. „Publikum ei saa selles tükis kuidagi ühendust kirjanikuga kätte, mis vaimlise huvi loomiseks tingimata tarviline on. Ka mitte kirjaniku seisukohta.” (*Postimees* nr 3, 4. (17.) I 1913: 3). „... problem on hästi võetud, aga nõrgalt otsustatud,” kirjutas ka Jürgenstein (Jürgensteini kiri Reimannile 12. XI 1912). Vildelt oodati ideoloogiliselt „õiget” suunanäitamist, hinnangu andmist oma tegelaskujule.

Vilde teos lahknes Eesti haritlaskonna institutsionaliseeritud kontseptsioonidest ka küla- ja linnakultuuri ideoloogilise polariseerimise aspektis. Vilde oli varasemaid Eesti kirjanikke, kes paigutas oma teoste sündmustikud linnakeskkonda. Auhindamisel oli EKS aga „Tabamata imele” eelistanud külamiljööst inspireeritud „Libahunti” ja paljud tõlgendasid seda ideoloogilise vahetegemisena. Jürgenstein väitis „Tabamata ime” arvustuses: „Meie intelligents on alles madalal astmel. Tema praegu väga võõra mõju all seisev hingeelu suudab vaevalt teisi rahvaid huvitada, midagi kõrgemat pakkuda. Võrdlemisi rikas ja kõrgel on aga meie küla. Seal on ka terve meie algupärasus.” (Jürgenstein 1913: 35). *Postimehe* ringkond oli Eesti ideaalse rahvuskultuuri sõnastatud nn külakultuuri või maamehekultuuri näol, mis tegelikust talupoeglikust eluolust märgatavalt erines. Ideaaliks oli „tõsise” ja „peenendatud” kultuuriga haritud talupoeg. „Talupoja-kultura ei tähenda mitte, et kultura-paleus meie talupoja seisule alla viidaks. Vaid otse selle vastu: talupoeg peab kultura kõrgusele üles viidama. [...] talupojalikkus peab isegi kultura ülemate tippudeni rõõmsalt kaasa tulla tohtima. Muidugi jälle ikka kõigi peenendustega, mis tõsine kulturaline arenemine enesega kaasa toob. Talupoja-kultura iseloomulikuks tundemärgiks ei ole mitte välispidine talupojalik olek, vaid talupojaline, maameheline hingeolu,” selgitas Tõnisson. (*Postimees* nr 112, 17. (30.) V 1913: 1).

Foto 7. „,Postimehe” talu käis eila väljasõidul vabas looduses. Toimetus, talitus, trükikoda, zinkograafia ja köitmisekoda – kokku ligi 100 inimest – käis muusikakoori saatel aurulaeva ja parkadega mööda jõge üles Suugale. Siin viibiti haljas metsas ja murul, peeti spordivõistlusi ujumises, võidujooksus, oda ja palli viskamises, lauldi, mängiti ja tantsitigi. Tuju oli kõikidel ülihää.” (*Postimees* nr 129, 10. (23.) VI 1913). ERM Fk 368: 26.

Kuigi külakultuuri eelistamine seostus üleüldiselt rahvusliku meelsusega ning rahvuslus oli haritlaste seas juba juurdunud mõtteviis – näiteks kinnitas kunstnik Jaan Koort: „... minus elab looduseinimene, talupoeg suurem kui linna inimene. Minus on siis veel rahvusline olek suurem, kui intelligents inimene” (Koorti kiri Söödile 22. VI 1913) –, oli maaelu ainetel kirjutamine ka *Postimehe* ringkonna ideoloogiline tellimus (vt Adson 1974: 31), mis võis tingida väljaastumisi ja teravaid sõnavõtte. Koort nimetas kodumaal tehtavat kunsti „isamaaliseks võltskuseks ja pahnaks” (Koorti kiri Söödile, dateerimata) ning Raudsepa arvates sundivat „patriotide isamaa-orjus [...] isikut ühiskonna vastu ja opositsioonilise ilukirjanduse loomisele” (*Päevaleht* nr 109, 1913: 1). Niisugused arvamused polnud suunatud mitte rahvusluse kontseptsiooni, vaid teatud (huvi)-

grupi vastu. Sellele, et linna- ja külakultuuri vastandamine võis tegelikult tähendada gruppidevahelist ideoloogilist vastuolu, osutas ka Tõnisson: „Neil [linnakultuuri eestkõnelejatel] ei ole ju mitte tähtis enestele ega teistele maakultura mõtte kohta selgust muretseda, vaid rahvuslise mõtte vastase ilmavaate hääks kõmu teha. [...] Nüüd on aga Tallinna ajalehtedes maakultura mõtte vastu kõnelemisele uut toetust sellest hakatud otsima, et tõusva suurlinna enesetunnet katsutakse üles äratada.” (*Postimees* nr 218, 21. IX (4. X) 1913: 1).

On siiski ilmne, et linnakultuur oli kujunemas ja linnaharitudlased – tegelikult olid seda kõik käsitletavas diskursuses osalenud – kujundasid omaenese linlikku kultuuri. Hoolimata institutsionaliseeritud rahvuskultuuri ideaalpildist, väljendas ka propageeritav „peenendatud” talupojakultuur pigem kodanlastest linnainimeste kujutelmi. Etnoloog Elle Vunder on osutanud seostele moderniseerumisega kaasnenud sotsiaalsete muutuste ning traditsioonide kaitse ja nostalgilise minevikuihaluse vahel (Vunder 2003: 47). Traditsioonilise talupojakultuuri rafineerimine, üldiseks ja rahvuslikuks kuulutamine ning uueks kodanlaste kultuuriks muutmine oli protsess, millel on paralleelid teisteski Euroopa ühiskondades ja mida on nimetatud ka rahvuskultuuri nn Suure Narratiivi vormimiseks. (Vt Burke 1982; Frykman & Löfgren 1990; Annus 2000).

Ideoloogiline konflikt

Jootrahaskandaali käigus toimunud dialoogis osales põhiliselt kaks häält. Laialt üldistades võib piirjoone tõmmata põlvkondade vahele. Vanem põlvkond, sh *Postimehe* ringkond, väärtustas kõlbelsi omadusi, mida kunst peegeldas või propageeris. Iseloomulikud on „Tabamata imele” tehtud etteheited näidendi ideelise nõrkuse osas. Nooremad, sh Tallinna noored haritudlased, ei otsinud kunstis harimist ja õpetust, vaid pigem elamust ning hindasid teisi aspekte: teemavalikut, kompositsiooni, sündivat meeleolu. Kuigi nn noorte ja *Postimehe* ringkonna vastandamine on tinglik ega ole mingil juhul absoluutne, peegeldas see ometi teatavat ideoloogilist jõujoont haritudlaskonnas.

Ühe ideoloogia keskne idee oli rahvuslus. Tugevat professionaalset kultuuri peeti tugeva rahvuse nurgakiviks ja liiga oluliseks, et lasta sel ise kujuneda. Seepärast nõudis kultuur keskset koondamist

ja suunamist. Linnakultuuri, mis seostus Lääne-Euroopa ja eurooplusega – tookordne taotletav „Euroopa kultuurirahvaste” kultuur oligi ju linnades loodud, linnakogemusel põhinev kultuur –, peeti Eesti rahvuslikkust ohustavaks. Linnakultuur oli ka märksõna, mis seostas kognitiivselt (kuigi pealtnäha vastandlikult) Vilde loomingu ja nooreestlaste uuenduslikud katsetused ning vastandus *Postimehe* ringkonna propageeritava talupoeglikul kogukonnal põhineva ideaalse ühiskonnamudeliga. Teise poole normaalseks peetav kontseptsioon oli elamuslikkust ja indiviidikesksust väärtustav kunsti teenimine, nn kunst kunsti pärast. Sellest vaatevinklist võidi kunsti normeerida ainult kunstile enesele toetuvate argumentide abil.

Ideoloogiline vaidlus seostus ka nn sümboolsete ressursside garanteerimisega oma gruppi kuulujatele. Meedia abil peetud võimuvõitluse käigus defineeriti oma grupi väärtusi kui moraalsemaid, rahvuslikumaid ja kultuursemaid ning püüti teisi (grupe) ümber kujundada. Osalt oli see teadlik, osalt mitteteadlik hoiakuid ja ideid järk-järgult seostav ja ühtlustav protsess, mille jooksul erinevad ideoloogilised hoiakud ja arvamused põimusid ning mõjutasid üksteist vastastikku.

Ka Vilde jootrahaskandaali retseptioonis oli kummalgi poolel märke mõlemast ideoloogiast. Nooremate haritlaste juures säilis rahvusluse paradigma vaikimisi, implitsiitsena. Emakeeles kõnelemist ja kirjutamist ning omamaise professionaalkultuuri tarbimist peeti enesestmõistetavaks. Teisalt ei asetanud ka *Postimehe* ringkond kunagi küsimärgi alla kunstipärasust kui väärtust. Kunsti „õigete omaduste” üle peetud diskussioonis näisid rahvuslikkus ja kunstilisus olevat aga teineteisele takistuseks.

Eespool kirjeldatud ideoloogiline konfrontatsioon peegeldab ka samal ajal ühiskonnas toimunud nihet autonoomsuse ja indiviidikesksete väärtuste suunas. Eksplitsiitselt väljendati pigem individuaalse isolatsiooni kogemust – näiteks väitis Raudsepp kirjutises „Kirjanik ja seltskond”: „Praegu on kangelane isik. Oleviku ilukirjandus jumaldab isikut, kes ennast seltskonna orjusest vabastab, traditsioonidele vastu hakkab, oma „mina” piirab. Isik on paleus, ühiskond on eluproosa” (*Päevaleht* nr 109, 1913: 1) ja Hindrey kinnitas: „Kui kunagi jalgadega trampitakse, siis on see alati „teatav ringkond”. Individuum kaob täiesti ära, individuum ei saa niisugusest meil sugugi arvamust avaldada, kohe pandakse teda „teatavasse”

rühma või ringkonda” (*Postimees* nr 85, 13. (26.) IV 1913: 2), kuid hinnangute andmisel (nt „Tabamata ime” auhinnata jätmisele või Reimani süüdistamisele) toetuti sagedamini jagatud vastutuse ja üksmeele kogemusele. See ilmnis juba ajakirjanduse väljenduslaadis, mida iseloomustasid anonüümsus ja toetumine abstraktsele „meile“ seisukohtade võtul. Kuigi Tallinna noored haritlased rõhutasid oma sõltumatust ja arvamusevabaduse eest seismist, jäid nad oma hinnangutes *Postimehe* ringkonna suhtes üsna kompromissituks. EKSi seisukohta ei käsitletud lihtsalt ühe huvigrupi arvamuseks ning selle põhjendusi, et Vilde draama pole kunstiliselt küllalt kõrgetasemeline, ei võetud tõsiselt, vaid oodati ühesugust suhtumist kogu haritlaskonnalt.

Iseloomulikult rõhutas noorem põlvkond individuaalsust enam kui *Postimehe* ringkond. Ideoloogia leviku ja reproduktsiooni vaatepunktist moodustasid *Postimehe* ringkond ja temaga seotud struktuurid (*Postimees*, EÜS, EKS, Eesti Rahvameelne Eduerakond) kompleksse taastootva süsteemi. *Postimehe* ringkonna haritlastele olid omased lähedus, tihedus ja integreeritus ning monoliitsem ja suletumana oli see rühm ka ümbruse suhtes vaenulikum. Võrreldes Tartuga, olid kontaktidele avatuma Tallinna haritlased ka eraldatumad,²² nendevahelised suhted olid lõdvemad ning nendele tegi muret rahuldava väljundi puudumine, mille kaudu oma hääl ühiskonnas kuuldavaks teha ja omandada seda, mida Bourdieu on nimetanud sümbolseks kapitaliks.

Lõpetuseks

Mitmetel jootrahaskandaalis ilmnenud nähtustel – näiteks rahvuskultuuri nn Suure Narratiivi vormimisel ning kodanlike väärtuste (nt ratsionalismi, individualismi, elamusekesksuse) esiletõusul – on olemas paralleelid teisteski Euroopa ning ka Põhja-Ameerika maa-des ja need on iseloomulikud pigem üldisemalt modernismiperioodi kodanlikule kultuurile kui spetsiifiliselt Eesti oludele. Uute sotsio-majanduslike vormide, institutsioonide ja suhete ning linnastumisega seostuv individuaalse isolatsiooni kogemus eksisteeris kõrvuti

²² Vt nt Raudsepa kirjutis „Kirjanik ja seltskond” *Päevalehes* nr 109, 1913; ka Raudsepp, EKLA f 92 m 41: 1: 144.

varasema kogukondliku üksmeele ja jagatud vastutuse kogemusega. Makrosotsioloogilises plaanis peegeldasid autonomiseerumist ja individualiseerumist terve professionaalse kultuuri sfääri jagunemine, killunemine ja spetsialiseerumine, millele on viidatud kui kultuurielu iseorganiseerumisprotsessile sel perioodil.

Kogu vaadeldud dialoogi iseloomustavad ka dualism, vastasseisud, teravad sõnavõttud, sarkasm. Kuigi oli tõepoolest rida asju, millega võis rahulolematu olla, näis kriitiline hoiak olevat ka haritlaste üldiselt aktsepteeritud hea toon. Tekib küsimus, miks oldi nii terav ja miks kujutati Eesti kultuuri nii mannetuna, kuigi see oli ärkamisajast saadik jõudsalt edasi arenenud ning möödas oli ka venestamissurve kõrgaeg. Kultuuriuuriija Richard Terdimani sõnul on dihhotoomsed opositsioonid seotud perioodiga, mida nad peegeldavad (Terdiman 1993: 38 jj). Arvestades Eesti ühiskonnas toimunud kiiret sotsiaalse keskkonna teisenemist – aina suurenevat linnastumist, paljude sotsiaalse elu sfääride detailsemaks ja diferentseeritumaks muutumist, suletud kogukondade avanemist, sotsiaalse struktuuri muutumist ja uusi sotsiaalseid suhteid, töölisküsimust, kodanlikku kultuuri iseloomustanud „põgenemist” minevikku ja nostalgiat –, võib perioodi käsitleda kultuurilise stressi ajajärguna ja tajutud ohutunnet ühiskondlike muutuste peegeldusena. Üheks selliseks muutuseks oli ka mainitud esteetilise paradigma vahetus – vanematel polnud järeltulijaid, noorematel omamaakultuuris eeskujusid; mõlemal poolel nappis taksonoomiliselt võrdsete dialoogipartnerite toetust – vanad struktuurid lagunesid ja uued polnud end veel õigustanud.

Allikad

KM EKLA – Eesti Kultuurilooline Arhiiv Eesti Kirjandusmuuseumis:

Johannes Aaviku kirjad Eduard Hubelile aastatest 1912–1916 ja d-ta. KM EKLA f 182 m 1: 8.

Eesti Kirjanduse Seltsi kiri Villem Reimanile 24. IX 1913. KM EKLA f 105 m 8: 3.
Karl August Hindrey kirjad Juhan Luigale aastatest 1913–1914. KM EKLA f 179 m 3: 13.

Anton Jürgensteini kirjad Villem Reimanile aastatest 1909–1915. KM EKLA f 105 m 2: 1.

Jaan Koorti kirjad Karl Eduard Söödile aastatest 1907–1913 ja d-ta. KM EKLA koopiad m 277: 11.

- Jaan Koorti kirjad Karl Eduard Söödile aastast 1914. KM EKLA koopiad m 277: 10.
- Johan Kõpu kirjad Anton Jürgensteinile aastatest 1912–1915. KM EKLA f 185 m 5: 40.
- Johan Kõpu kirjad Villem Reimanile aastatest 1899–1916. KM EKLA f 105 m 3: 12.
- Bernhard Linde kirjad Eduard Vildele aastatest 1908–1917. KM EKLA koopiad m 181: 18.
- Jaan Lintropi kirjad Friedebert Tuglasele aastatest 1905–1917. KM EKLA koopiad m 266: 1.
- Juhan Luiga kirjad Adalbert Luigale aastatest 1912–1914. KM EKLA f 179 m 1: 1.
- Juhan Luiga kirjad Villem Reimanile aastatest 1910–1914. KM EKLA f 105 m 4: 6.
- Raudsepp, Hugo. Mait Metsanurk ja tema aeg. Ühe vaimsure kroonika kaasaegse sulest. KM EKLA f 92 m 41: 1.
- Hugo Raudsepa kiri Eesti Kirjanduse Seltsile 22. IX 1913. KM EKLA f 16 m 167: 1.
- Villem Reimani kirja mustand Eduard Laamanile 20. IX 1913. KM EKLA f 105 m 12: 23.
- Tõnis Sanderi kirjad Hugo Raudsepale 1914. aastast. KM EKLA f 144 m 1: 1.
- Eduard Vilde kiri Bernhard Lindele. KM EKLA koopiad 68: 5.
- Eduard Vilde kirjad Eduard Virgole. KM EKLA koopiad 99: 1.
- Eduard Virgo kirjad Eduard Vildele aastatest 1912–1917 ja d-ta. KM EKLA koopiad m 3: 6.

Periodika

- Eesti Kirjanduse Seltsi VI üleüldine liikmetekogu koosolek. 2. – *Postimees* nr 3, 4. (17.) I 1913: 3.
- J. A. Eduard Wilde Jutustused. – *Postimees* nr 28, 2. (15.) II 1913.
- Eesti Kirjanduse Seltsi ilukirjanduslised auhinnad 1912. a. – *Postimees* nr 57, 11. (24.) III 1913.
- Hoiu Ronk. Kirjad Tartust. Isiklik seletus. Üks murranguaja skandal. Pilpaküla värvidesinfonia. – *Postimees* nr 85, 13. (26.) IV 1913: 2.
- A. J. Mispärest ei tõuse meil suuri kirjanikke? – *Postimees* nr 93, 25. IV (8. V) 1913: 1.
- Talupoja kultura-paleus meie nooresoo-kasvatuse aluseks! – *Postimees* nr 112, 17. (30.) V 1913: 1.
- „Postimehe” talu. – *Postimees* nr 129, 10. (23.) VI 1913: 3.
- K. A. Hindrey. Kunstnik ja seltskond. – *Postimees* nr 195, 26. VIII (8. IX) 1913.
- Mitte aumeeste laenetava hinge täiusest! – *Postimees* nr 199, 30. VIII (12. IX) 1913: 1.
- Kahtlane au. – *Postimees* nr 203, 4. (7.) IX 1913: 1–2.
- Igal linnul oma laul. – *Postimees* nr 206, 7. (20.) IX 1913: 1.
- J. Luiga. Au mõiste ja au paiste I. – *Postimees* nr 210, 12. (25.) IX 1913.
- J. Luiga. Au mõiste ja au paiste II. – *Postimees* nr 211, 13. (26.) IX 1913.
- Eesti Kirjanduse Seltsi koosolek Viljandis. – *Postimees* nr 215, 18. IX (1. X) 1913.: 2–3.

- Linna ja maa kulturalisest tähtsusest. – *Postimees* nr 218, 21. IX (4. X) 1913: 1.
 Avalik kiri Eesti Kirjanduseseltsi auhinnakomisjonile Ed. Wilde toetusraha asjus. –
Tallinna Teataja nr 206, 10. (23.) IX 1913: 2.
 H. R. Haritlased lahus – seltskonna mõtted laiali. – *Päevaleht* nr 124, 2. (15.) II
 1912.
 Juhan Luiga. Kirjanikud ja seltskond Mait Metsanurga „Orjade” ja Ed. Wilde „Tamba-
 mata ime” valgustusel. – *Päevaleht* nr 5, 7. (20.) I 1913 1.
 Tallinna Kirjanduse Haruselts. – *Päevaleht* nr 28, 2. (15.) II 1913 1–2.
 H. R. Kirjanik ja seltskond. – *Päevaleht* nr 109, 15. (28.) V 1913 1.

Kirjandus

- Adson, Artur 1949. *Siuru-raamat*. Vadstena: Orto.
 Adson, Artur (koost.) 1974. *Marie Underi eluraamat I*. [Stockholm]: Vaba Eesti.
 Annus, Epp 2000. Kiigelaul mineviku ja tuleviku vahel: rahvuslikust mütoloogias-
 tiast. – *Looming* 1. Tallinn: Perioodika, 88–95.
 Aru, Krista 1998. Jaan Tõnisson vajas Postimeest ja Postimees vajas Jaan Tõnisso-
 ni. – *Paar sammukest XV. Eesti Kirjandusmuuseumi aastaraamat*. Tartu: Eesti
 Kirjandusmuuseum.
 Aru, Krista 1999. Katse näha Jaan Tõnissoni. – *Esitelmä Tuglas-seuran järjestä-
 mässä Viron historiaa henkilökuvina-luentosarjassa 28.10.1999*. [http://
 www.tuglas.fi/artikkelit/Krista_Aru.html](http://www.tuglas.fi/artikkelit/Krista_Aru.html).
 Arukaevu, Jaanus 1994. *Eesti ühiskonna organisatsiooniline struktuur 20. sajandi
 alguses*. Magistritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli raamatukogus.
 Bechdolf, Ute 2001. Kulturwissenschaftliche Medienforschung: Film und Fern-
 sehen. – *Methoden der Volkskunde: Positionen, Quellen, Arbeitsweisen der
 Europäischen Ethnologie*. Hrg. Silke Göttisch, Albrecht Lehmann. Berlin:
 Reimer.
 Bourdieu, Pierre 2003. *Praktilised põhjused. Teoteooriast*. [Tallinn]: Tänapäev.
 Burke, Peter 1982. *Popular Culture in Early Modern Europe*. New York: New York
 University Press.
 van Dijk, Teun A. 1998. *Ideology: a Multidisciplinary Approach*. London: Sage.
 Eesti Kirjanduse Seltsi ilukirjanduslikud auhinnad 1912. 1913. – *Eesti Kirjandus
 VIII*. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi Kirjastus, 76–77.
Eesti Kirjanduse Seltsi aastaraamat V (1912). 1913. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi
 Kirjastus.
Eesti Kirjanduse Seltsi aastaraamat VI (1913). 1914. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi
 Kirjastus.
 Frykman, Jonas, Orvar Löfgren 1990. *Culture Builders. A Historical Anthropology
 of Middle-Class Life*. New Brunswick and London: Rutgers University Press.
 Geertz, Clifford 1965. *The Social History of an Indonesian Town*. Cambridge, Mas-
 sachusetts: The M.I.T. Press.
 Hindrey, Karl August 1940. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjanduslikud auhinnad aastal
 1912. – *Eesti Kirjandus* 4. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi Kirjastus.
 Jürgenstein, Anton 1909. Noor-Eesti III 1909. – *Eesti Kirjandus*. Tartu: Eesti Kir-
 janduse Seltsi Kirjastus, 480–489.

- Jürgenstein, Anton 1913. Tabamata ime. Eduard Wilde nelja vaatusega näidend. – *Eesti Kirjandus* VIII. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi Kirjastus, 34–41.
- Karlson, Ferdinand 1913. Eesti algupärase näitekirjanduse referaat. Ettekanne Eesti Kirjanduse Seltsi kirjanduskoosolekul Tallinnas 6. XII 1912. – *Eesti Kirjanduse Seltsi aastaraamat* V (1912). Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi Kirjastus, 118–121.
- Laugaste, Eduard 1937. Ilukirjanduse auhindamised käesoleva sajandi algupoolel. – *Eesti Kirjandus* 9, 10. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi Kirjastus.
- Löfgren, Orvar 1999. Kultuuri anatoomiast. – *Skandinaavia kultuurianalüüs*. Studia ethnologica Tartuensia 3. Tartu: Tartu Ülikool, 13–36.
- Moore, Jerry D. 1997. *Visions of Culture. An Introduction to Anthropological Theories and Theorists*. Walnut Creek, Calif.: AltaMira Press.
- Palm, August 1932. Eesti Kirjanduse Selts 1907–1932. – *Eesti Kirjandus* VII. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi Kirjastus, 305–327.
- Raun, Toivo Ülo 1980. Ilukirjandus sotsiaalajaloo allikana. – *Mana* 48. Alexandria: Faatum.
- Terdiman, Richard 1993. *Present Past: Modernity and the Memory Crisis*. Ithaca, London: Cornell University Press.
- Tuglas, Friedebert 1909. Eduard Vilde ja Ernst Peterson. – *Noor-Eesti* III. Tartu: Noor-Eesti.
- Undusk, Jaan 2000. Ajalootõde ja metahistoorilised žestid. Eesti ajaloo mitmest moraalist. – *Tuna: ajalookultuuri ajakiri* 2. Tallinn: Eesti Arhivaaride Ühing, 114–130.
- Vilde, Eduard 1913. *Avalik kiri Eesti Kirjanduse Seltsile. Seletus ja protest „toetusseraha” asjus*. Tallinn: Mõte.
- Vunder, Elle 2003. Moderniseerumine ja kultuurimustrite muutused Eestis 19.–20. sajandil. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat* XLVII. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 47–70.
- Wuthnow, Robert *et al.* 1991. The Phenomenology of Peter L. Berger. – *Cultural Analysis. The Work of Peter L. Berger, Mary Douglas, Michel Foucault and Jürgen Habermas*. London: Routledge.

VILDE'S TIP: POWER STRUGGLE OVER COMMON RESOURCES OR IDEOLOGICAL CONFLICT? SOCIAL REALITY IN MEDIA-TEXTS

Kristel Rattus

Summary

The scandal of Vilde's tip broke forth in Estonian literary circles in 1913 when the Estonian Literary Society decided to deprive Vilde's drama *Elusive Miracle* of the annual price of original literature. The scandal became a much-discussed subject both in the letters of contemporary intellectuals as well as in contemporary media-texts. In the present article the scandal of Vilde's tip is taken as a case or an example about more general socio-cultural phenomena characteristic to the sphere of professional culture in Estonia in the beginning of the 20th century. I aim to demonstrate how the existing socio-cultural norms and power relations intertwined with artistic arguments and how these were formed, stated and confirmed.

The main topics discussed in the media were the qualities of an ideal intellectual and the authority of the coordinating and assessing center of professional literature. The discussion revealed the relations between different groups of intellectuals and described the power struggle for common resources – such as having an access to public discourse and by that an opportunity to form it – and gave evidence of the lack of real authority in the Estonian professional literature. The existing orientations in did not satisfy everybody – particularly the younger intellectuals – who felt they would also have a say in the matter. The scandal allowed of showing one's dissatisfaction with the direction of the powerful *Postimees* circle. By defining the norms and values of one's own group as more moral, national, cultural or truthful than these of the other an attempt was made to colonize the other group and reshape its opinions.

Besides, a conflict of different ideologies consolidating different groups of intellectuals emerged in the scandal. The central ideology of the *Postimees* circle was nationalism. Strong professional literature was considered to be the cornerstone of a strong nation and

therefore too important to let it develop on its own. For that reason professional culture demanded central coordination in accordance with the concept of nationalism. Culture that could be associated with the one created in big cities of Europe was considered a threat to the Estonian national culture. The other voice in the dialogue valued an approach that could be described as „art for art’s sake”. From that point of view, art could be regulated only by the arguments of art itself.

In the analysed dialogue, manifestations of both ideologies could be seen on both sides. Among the younger generation of Estonian intellectuals the idea of nationalism was maintained implicitly. Using the professional culture of Estonian origin as well as putting the elements of the Estonian peasant culture into use both in creating the professional high culture as well as in everyday culture-building activities were taken for granted. On the other hand, the *Postimees* circle never questioned the need for refinement and elaboration of professional culture, either. Still, in the discussions about the ideal Estonian national culture, these concepts seemed to exclude each other. The key notion of town culture was opposed to the model of the ideal Estonian professional culture based on the idea of the traditional peasant society.

The ideological confrontation reflected also the shift towards autonomy and individual-centered values in the society. In studies of modernism that change in mentality has been frequently emphasized – a change that was conditioned by the altered attitudes and ideologies that accompanied the experiences of autonomy, pluralism and disconnection. The reality was new, and it was perceived as replacing an older set of social structures, altering the structure of experience, respectively. The same phenomenon was also visible in the dialogue analysed in the present article. The experience of individual isolation that accompanied new socio-economical forms, institutions and relationships existed side by side with the earlier experience of collective responsibility and consensus characteristic to more homogenous societies.

Many of the phenomena described above had parallels in other societies of Europe (and North America) as they reflect rather the formation of the middle-class culture at the period of modernization

than particularly Estonian conditions. Typical examples are the formulation of the so-called Big Narrative of the national culture and the occurrence of several middle-class values such as rationality, individualism or experience-centeredness.

«ЧАЕВЫЕ ВИЛЬДЕ»: БОРЬБА ЗА ВЛАСТЬ ИЗ-ЗА РЕСУРСОВ ИЛИ ИДЕОЛОГИЧЕСКИЙ КОНФЛИКТ? СОЦИАЛЬНАЯ РЕАЛЬНОСТЬ В ПУБЛИЦИСТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ

Кристель Раттус

Резюме

Под названием «Чаемые Вильде» вошел в историю скандал, разразившийся в литературных кругах Эстонии в 1913 году, причиной которого явилось решение Эстонского литературного общества (ЭЛО) оставить без премии пьесу Эдуарда Вильде «Неуловимое чудо»; общество каждый год присуждало премию за оригинальное художественное произведение. Это было событие, отголоски которого находили отражение в печати ещё годами. В данной статье рассматривается, каким образом переплелись между собой существующие социокультурные нормы и отношение к власти и приводимые художественные аргументы, и как они освещались, представлялись и увековечивались в публицистике. «Скандал чаевых» рассматривается как один из примеров или случаев, характеризующих процессы, происходящие в профессиональной культурной сфере Эстонии начала XX века в целом.

Центральным пунктом рецепции скандала «чаевых Вильде» стали идеалы эстонской интеллигенции и полномочия независимого центра, координирующего профессиональную лите-

ратурную жизнь и оценивающего литературу. С одной стороны, в данном диалоге выразились межгрупповые отношения, и, с другой стороны, происходящее явление отражало борьбу разных групп интеллигенции за общие ресурсы (например, доступ к открытой общественной дискуссии и присвоение лидером мнения так называемого символического капитала), в процессе которого каждая сторона пыталась повернуть ситуацию в свою пользу. Скандал стал свидетельством отсутствия действительного авторитета и центра эстонской профессиональной литературы.

Одновременно, в ходе возникшего в результате «скандала чаевых» диалога раскрылись идеологические размежевания между группами интеллигенции, связанные с так называемым гарантированием ресурсов для представителей своей группы. В борьбе за власть, проводимой через печать, каждая сторона дефинировала свои ценности как моральные, национальные и культурные, и, одновременно, пыталась «преобразовать» других (другие группы). Это был процесс постепенного сопряжения и обобщения идей и установок, частично осознанный и неосознанный, в ходе которого происходило переплетение разных идеологических настроений и их взаимное влияние друг на друга.

Одновременно, эта идеологическая конфронтация стала отражением происходящих в обществе процессов, направленных на автономность и переоценку ценностей, ориентированных на личность. Опыт индивидуальной изоляции, связанный с новыми социально-экономическими формами, институтами, установками и урбанизацией, сосуществовал с единодушием раннего общества и опытом разделенной ответственности. В макросоциологическом плане отражением процессов автономизации и индивидуализации стали разделение, раздробление и специализация профессиональной культуры в целом, в научной литературе отмечаемые как процесс самоорганизации профессиональной культурной жизни в данный период. Многие явления, обнаружившиеся в ходе «скандала чаевых», например, оформление так называемого *центрального нарратива* народной культуры и выдвижение гражданских ценностей (рациона-

лизма, индивидуализма, ориентации на впечатления и т.п.), имеют параллели в других обществах Европы и Северной Америки. И, скорее, они характеризуют буржуазную культуру периода модернизма в целом, нежели являются специфичными лишь для эстонского общества.